

Pennen voor op- en bijschriften

Een technische tekening bevat voor de terzake kundige voldoende informatie om met behulp daarvan aan het werk te kunnen. Toch vindt de tekenaar het veelal noodzakelijk in de tekening aanvullende of verklarende opmerkingen bij te schrijven. Daarnaast is het vrijwel altijd gebruikelijk tot in detail de werkelijke afmetingen van het getekende onderwerp te vermelden.

Bij het bekijken van oude technische tekeningen vallen de bijschriften vaak op door hun sierlijke uitvoering. Als de tekening voor derden is bestemd, maken de gekalligrafeerde bijschriften dat deze indruk maakt.

De indruk bestaat dat al in een vroeg stadium een onderscheid is gemaakt tussen pennen voor lijntekenen en die voor bijschriften, maar pas in de 20^e eeuw zijn er pennen en andere hulpmiddelen ontwikkeld en in de handel gebracht die speciaal bedoeld zijn voor bijschriften. Voor pennen kan men inmiddels onderscheiden:

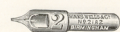

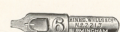

- rondschriftpen, letter-tekenpen ('redispens'), profielpen, ornamentpen, enz.
- buisjespen

Van rieten pen en ganzenveer naar kroontjespen

We kennen teksten uit de oudheid die op verschillende wijze en met de daarbij passende hulpmiddelen zijn gemaakt. Met uitzondering van het penseel, dat nog steeds voor het kalligraferen van karakters wordt gebruikt, is de pen als schrijfmiddel favoriet gebleken.

De oudste pennen werden uit riet gesneden. In de Middeleeuwen werd het riet ingeruild voor de slagpennen van grote vogels. Tot op heden zijn er nog kalligrafen die aan de ganzenveer de voorkeur geven. De slagpennen van zwaan of gans worden van de levende vogels afgenomen en ondergaan een speciale behandeling, waarna ze met een 'pennemes' in model worden gesneden. Het snijden moet zorgvuldig gebeuren en vergt enige oefening.

Na 1825 kwam de stalen 'kroontjespen' op de markt, die de ganzenpen verving. Mogelijk mede door het opkomende lagere onderwijs kwamen er van zeer veel fabrikanten stalen pennen op de markt. Per fabrikant kon het assortiment bestaan uit vele honderden 'kroontjespennen' in allerhande varianten. Het valt op dat fabrikanten vooral gevestigd waren op locaties waar ook de staalproductie plaats vond.

No.	NAME AND DESCRIPTION.		PRICE Per Gross
"MUSIC" SERIES.			
1	Oblique	 Fine Point Grey	2/-
2	Oblique	 Fine Medium Grey	2/-
3	Oblique	 Medium Point Grey	2/-
4	Oblique	 Medium Broad Grey	2/-
5	Oblique	 Broad Point Grey	2/-
6	Oblique	 Extra Broad Grey	2/-
7	Oblique	 Broad Broad Grey	2/-
8	Oblique	 Extra Broad Broad Grey	2/-
131	Oblique	 Extra Fine Bronze	1/6
132	Oblique	 Fine Point Bronze	1/6

afb. 1 –pagina 15 uit de 'Illustrated Price List' (1911) van Hinks, Wells & Co, Birmingham, met ruim 450 afbeeldingen van kroontjespennen

In afbeelding 1 zijn 'rondschrift'-pennen te zien – met de kenmerkende brede punt – welke zich lenen voor kalligraferen. De lijn die bij schrijven ontstaat lijkt op een lint; afhankelijk van de richting waarin de penpunt zich beweegt ziet men de dikke bovenzijde van het lint of de dunne zijkant.

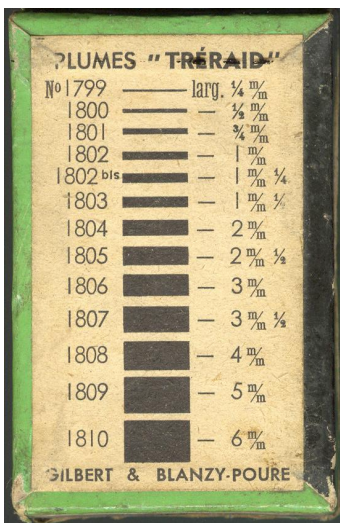

Redispen

Bij technische tekeningen bleek echter behoefte aan koordlijnschrift, het blokschrift met een 'vet' lettertype en een lijn die overal even dik is. Dit type pen is bekend onder de naam 'redispen' afgeleid van de merknaam 'Redis' gevoerd door fabrikant Heintze & Blanckertz.

afb. 2 – kartonnen pennendoosje van Redis - Stahlfederfabrik Berlin voor '36 Stück Redisfedern 1146'

afb. 3 – deel uit de Prijscurant 1937-1938 van Ahrend

Het kenmerkende van de redispen is de ronde platte punt en de extra veer aan de bovenzijde. Tussen

pen en veer ontstaat een inktbrug, een hoeveelheid inkt die voldoende moet zijn om meerdere letters tot 5 mm breed (zie afbeelding 3) te kunnen tekenen. Ook andere fabrikanten, bijvoorbeeld uit Engeland (Perry), Frankrijk (Gilbert), Duitsland (Brause) en Hongarije (Technika Toll) brachten vergelijkbare pennen op de markt, die de gebruiker overigens ook 'redispennen' noemden.

afb. 4 – achterzijde van het pennendoosje van Gilbert & Blanz-Pouré voor '36 Plumes "Tréraid" pour écriture normalisée titres & cadres'

Graphos

In 1932 bracht de fabrikant Gunther Wagner, Hanover, de Pelikan „Graphos“-pen op de markt. Het voor tekenpennen nieuwe concept bestaat uit een vulpenachtige houder waarin een tekenpen kan worden gestoken.

afb. 5 – Pelikan „Graphos“ vulpenhouder, met pen model O 2,5 mm

Uitvoering

De vulpen is gemaakt van eboniet (hardrubber) en eindigt aan de onderzijde in een buis van dun verenstaal. Na het vullen van de pen met tekeninkt wordt in de buis een speciaal gevormd ebonieten stukje ('Zuführer') gedrukt. Als de pen op de houder wordt geschoven ontstaat door de capillaire werking inkttoevoer naar de pen. Op de pen ligt, ongeveer zoals bij de redispen, een bladveertje dat eveneens door de capillaire werking de inkt naar de penpunt brengt. Het bladveertje kan worden weggedraaid om schoonmaken te vereenvoudigen. De houder kan 1,75 cm³ tekeninkt bevatten waardoor het telkens bijvullen, ook bij lijndiktes tot 10 mm (!), komt te vervallen. Om na gebruik uitdrogen te voorkomen wordt de kap, die bij

gebruik op de bovenzijde is geschroefd, na afnemen van de pen op de penzijde aangebracht.

Aanbod

De pennen worden als set in een houten etui (de buitenzijde bekleed met zwart leerpapier en het inlegdeel met blauw fluweel) aangeboden in vier varianten, die alle een houder bevatten maar verschillen in het assortiment van twaalf pennen. Elk onderdeel is ook los verkrijgbaar. Er is een keus mogelijk uit zeven typen pennen die elk op hun beurt in verschillende lijndikten kunnen worden geleverd.

afb. 6 – etui Pelikan Graphos (2/3 van ware grootte)

Later waren etuis met maar liefst 60 pennen verkrijgbaar (een voor verzamelaars aantrekkelijk item!).

De houder wordt geleverd met Zuführer 2 voor normale inkttoevoer. Daarnaast is verkrijgbaar Zuführer nummer 1 voor minder inkttoevoer en nummer 3 voor meer. Elke pen en Zuführer is genummerd.

Pennen

Wat opvalt is het bijzonder uitgebreide aanbod van verschillend uitgevoerde pennen. Afhankelijk van het beoogde gebruik wordt een keuze gemaakt uit de modellen:

- D – platte ronde punt,
- N – rechts afgeschuinde pen,
- Z – links afgeschuinde pen,
- A – trekpen
- T – linieerpen
- R – buisjespen.

Het te kiezen aantal lijndiktes kan per model pen variëren van vijf (model Z) tot elf (model O).

afb. 7 – het aanbod van pen model O (Ahrend's Prijscurant 1937-1938)

Rotring

Pelikan ging in 1978 op in de firma Rotring, die de 'Pelikan Graphos' op de markt bracht met een houder waar een inktpatroon in moest. Eveneens werd voorzien in een hulpstukje om de

pen in een passer–inzet te gebruiken. Voor technisch tekenwerk was inmiddels de buisjespen zijn opmars begonnen.

afb.8 – Rotring Graphos met inktpatroon

Buisjespen

Een belangrijke innovatie bij het technisch tekenen is de buisjespen, de tekenpen waarbij vanuit een inktreservoir door middel van een buisje de inkt op het tekenvlak wordt gebracht. Mogelijk kwam het door de behoefte om de uitvoering van de bijschriften te ‘normaliseren’ dat er rond 1920 een combinatie van letter- en cijfersjablonen plus bijbehorende pennen op de markt kwamen. Het gebruik van een sjabloon bij het in inkt uitvoeren van schrift kan niet met de ‘klassieke’ kroontjespen, de buisjespen is wel bruikbaar.

De aanvankelijk eenvoudige trechtervormige buisjespennen maakten echter pas in de 70er jaren een stormachtig pas. De buisjespen werd een betrouwbaar, vrijwel lekvrij (!) stuk gereedschap voor de tekenaar. Kort daarop kwamen goede, betaalbare plotters op de markt die de tekenaar van het tekenbord naar achter de computer dwong.

Documentatie

‘Verzamelaar? En wat verzamel je dan?’ Hoe vaak heb ik die vraag niet gehoord en beantwoord. ‘Ik verzamel tekeninstrumenten.’ En meestal er achteraan: ‘Passerdozen, en zo’. Soms heb ik de behoefte uit te leggen wat daar nou aardig aan is, hoewel ik de ervaring heb weinig begrip te ondervinden.

Het verzamelonderwerp *tekeninstrumenten* is veelomvattend. En elk afzonderlijk onderdeel daarvan kent zijn reden van bestaan, de bijzondere technische wetenswaardigheden, zijn gebruiksgeschiedenis, enz. Om meer te weten te komen over de achtergronden van een tekeninstrument of -hulpmiddel is veel onderzoek nodig. Daarbij kan met speciale aandacht gekeken worden naar de eigen verzamelde instrumenten en die van derden, maar het is eveneens noodzakelijk catalogi, folders, vakliteratuur en – tegenwoordig – internet te raadplegen. Gelukkig heb ik een redelijk goed voorziene bibliotheek en beschik ik over een draadverbinding met de buitenwereld.

Daarnaast is het bijzonder plezierig dat er binnen onze Kring aandacht is voor het onderwerp. Dat heeft al geresulteerd in mooie aanwinsten en aanvullende informatie. Als iemand een boekwerk niet wil missen – waar ik veel begrip voor heb – is men soms wel bereid een (deel)kopie ter beschikking te stellen. Een boekwerk uitlenen is niet geheel zonder risico, ik ben me daarvan bewust. Toch heb ik het wel enkele keren een Kringlid daarmee kunnen helpen. Voor bovenstaand artikel mocht ik van IJzebrand Schuitema de Ahrend Prijscourant 1937-1938 lenen – waarvoor ik hem zeer erkentelijk ben – waaruit een schat van informatie valt te halen.

Bronnen

Ahrend Prijscourant Teekenmaterialen No. 22
Wichmann-Hauptkatalog, 20e Ausgabe
Ahrend’s Technische Prijscourant 1937-1938
Hinks, Wells Illustrated Price List, Pens